

- 21 Skrzydlewska B. Lviv Religious Museums – the History and the Collections from the Mid-19th Century to the Outbreak of the Second World War / Beata Skrzydlewska // Religious Museums – the Mirror of the Culture of the Polish-Ukrainian Borderland. The Past and the Present / A. Frejlich, B. Skrzydlewska. – Lublin, 2008. – С. 16–17.
- 22 “Przewodnik turystyczny po Lwowie” [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.lwow.home.pl/przewodnik36/muzea.html>.

SUMMARY

PAINTINGS FROM THE FORMER “MUSEUM OF PRINCES LUBOMIRSKIIH” IN THE COLLECTION OF THE LVIV MUSEUM OF THE HISTORY OF RELIGIONS

The article showed, in the case of paintings from the collection of the Lviv Museum of the History of Religions, the history of creating collections of Lviv museums during the XIX–XX centuries, including the first Lviv’s museum – Museum of Princes Lubomirskih, part of “Ossolineum”.

Keywords: Lviv Museum of the History of Religion, Museum of Princes Lubomirskih, Lviv National Gallery.

Юрій Стецик,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри давньої історії України

та спеціальних історичних дисциплін

Дрогобицького державного педуніверситету ім. І. Франка

ПАРАФІЯЛЬНІ ЦЕРКВИ СЕЛА ОПАКА ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВІЗИТАЦІЙНИХ ОПИСІВ (1780–1816)

На підставі вибіркового актів візитаційних описів за 1780 та 1816 рр. реконструйовано загальні риси архітектурної забудови, засади матеріального забезпечення та напрями діяльності парафіяльних церков.

Ключові слова: візитація, антимінс, вівтар, іконостас, парох, парафія.

У наш час спостерігається тривалий процес духовного відродження, який супроводжується відбудовою давніх сакральних пам'яток. У таких умовах актуалізується необхідність звернення до історичних витоків формування окремих парафій – як первинної ланки адміністративно-територіальної інфраструктури християнської Церкви.

Стаття ставить за мету з'ясування особливостей архітектури, матеріального забезпечення та напрямів діяльності дерев'яних церков, які не збереглися до сьогодні, але створили підґрунтя для побудови нових храмів у наш час. Об'єктом нашого дослідження обрано парафіяльні церкви с. Опака (Воскресіння Господнього та Собору Пресвятої Богородиці), які входили до Мокрянського деканату Перемишльської унійної єпархії, а матеріалами для вивчення стали акти візитаційних описів цих храмів за 1780 та 1816 рр.¹

Парафіяльна візитація – це огляд церкви та парафіяльної людності єпархії єпископом чи його представником. Щоправда, в опрацьованих нами візитаціях не вказано, хто і з якою метою здійснював опис храмів. Інші церковні джерела підкреслюють, що візитації в основному проводилися для збереження чистоти віри і зміцнення звичаїв. Адже в актах візитації значна увага звертається на дотримання канонічних приписів в оздобленні храмів та відправленні богослужінь. Ще одним завданням, яке виконувалося шляхом візитаційного опису, була інвентаризація ґрунтів, а також ревізія всієї церковної власності.

Візитаційний опис складався за певною схемою, яка забезпечувала однотипність таких актів у межах єпархії. Проте слід зауважити, що парафіяльна візитація за 1780 р. мала досить довільну форму без чіткого структурного поділу, тоді як інший протокол візитації – за 1816 р. був укладений відповідно до вимог формуляра: запитання – відповідь, але також без чіткого поділу на частини. Умовно в тексті візитаційних описів можна виокремити такі компоненти: 1) заголовок акту візитації із зазначенням назви парафії та адміністративно-територіальною прив'язкою; 2) титулатура – ім'я святого чи назва церковного свята, якому посвячено храм; 3) колятор – особа або інституція, яка опікувалася храмом; 4) опис церкви іззовні та всередині; 5) цвинтар; 6) церковні землеволодіння; 7) парафіяльні інституції; 8) духовенство і парафіяльна людність. В опрацьованих нами візитаціях відсутні реформаційні декрети, що укладалися як підсумкова резолюція, в якій вказувалося на основні недоліки парафії та шляхи їхнього вирішення.

Таким чином, візитаційні описи є унікальним джерелом, яке дозволяє в загальних рисах реконструювати становище парафіяльних церков, на прикладі окремо взятої місцевості.

Заторкувана нами проблема не була предметом спеціального вивчення – ані серед місцевих краєзнавців, ані серед істориків Церкви. Адже досі село Опака не має написаної історії населеного пункту. Поодинокі мемуарні матеріали із наświetленням деяких фрагментарних аспектів віднаходимо в краєзнавчих збірках української діаспори². Основні засадничі положення про історичний розвиток парафії подано в узагальнювальних працях В. Слободяна³ та Д. Блажейовського⁴.

Село Опака розташоване в Дрогобицькому районі Львівської області за 20 км від міста Дрогобича у південно-західному напрямку. Перша писемна згадка датується 1519 р. і пов'язана із наданням вийтвства Андрію та Петрові Малковичам⁵. До 1565 р. належить найраніша писемна звістка про наявність у селі одного попівського лану, попа та церкви (без імен та назв). Припускають, що це була давня дерев'яна церква Собору Пресвятої Богородиці. Натомість найдавніші відомості про церкву Воскресіння Господнього в горішній частині с. Опака стосуються 1660 р.⁶

Згідно із люстраційним описом сіл Підбузької крайни Самбірської економії Перемишльської землі Руського воєводства за 1686 р., до якої входило це село в період Речі Посполитої, в Опаці нараховувалося 15 із половиною ланів землі: 4 – війтівських, 1 – попівський, половина – гайдуцького. Решта ланів, очевидно, були громадськими. Громада сплачувала чинші та виконувала ряд повинностей, зокрема возила дерево до жупи (із кожного лану – по 152 вози), що пізніше замінено на чинш у розмірі 30 злотих 12 грошів, із гайдуцького півлану – 12 злотих. Священик сплачував чинш у 10 злотих щорічно. За інвентарним описом 1768 р., війтівство с. Опака перебувало у посіданні роду Понятовських. Після 1773 р. війтівський лан було прилучено до підбузьких австрійських державних землеволодінь, а територія всього села увійшла до складу Самбірського циркулу⁷.

Село умовно було розділене на Горішнє (Верхнє) та Долішнє (Нижнє) і кожна із цих частин мала свою церкву. Загалом в Опаці на 1785 р. жило 670 греко-католиків, 10 римо-католиків та 8 юдеїв⁸. В аналізованій період спостерігається демографічний приріст населення, оскільки вже у 1816 р. чисельність греко-католиків збільшилася до 1072 парафіян⁹.

З'ясуємо, як виглядали греко-католицькі храми с. Опака відповідно до візитаційного опису 1780 р. Передусім зауважимо, що колятором (фундатором, засновником) обох церков був Священний престол (єпископський престол). Проте візитатори не вказують, коли і хто саме із перемишльських владик фундував той чи інший храм¹⁰.

Дерев'яна церква Воскресіння Господнього, яка розташовувалася в Опаці Горішній (Верхній), мала три бані, одну з яких – над бабинцем – було перетворено на дзвіницю, де містилося три дзвони. Основа храму була дерев'яною і на 1780 р. перебувала ще в доброму стані. Візитатор нотує, що святиня належно доглянута.

У середині церкви був великий вівтар – вузький і не дуже ясний, із пушкою (спеціальна посудина на Святі Дари). Вівтар мав усе необхідне: три льняні обруси, дерев'яний хрест, антиминос (біла чотирибінна шовкова або полотняна хустка із зображенням в центрі покладення мертвого тіла Ісуса Христа до гробу та чотирьох євангелістів по боках, в якій зашито мощі святих; містить напис, в якому зазначено церкву, до якої належить, та ім'я єпископа, який його посвятив; символізує престол у церкві й без нього неможливо відправляти богослужіння; має зберігатися на престолі між двома обрусами та загортатися в літон), посвячений Онуфрієм Шумлянським (перемишльський владика 1746–1762 рр.) та простий антипендій (запона на дерев'яній рамі, котрою покривали передню частину престолу та його боки).

Деїсус (іконостас) із намісними образами був давнього малювання (старосвітський). Царські ворота також були старі та малі.

Із південної сторони храму виднілися два віконця, а нижче них був вівтарець Пречистої Діви Марії із усіма прикрасами та антиминомом, посвяченим Онуфрієм Шумлянським. Хори потребували ремонту.

Із північної сторони також існував вівтар під титулом Св. Василя Великого, побудований у два яруси, цілком новий та облаштований всім необхідним – антиминомом, який посвятив Єронім Устрицький (перемишльський владика 1715–1746 рр.), та антипендієм, мальованим на дереві.

Поблизу нього розташовувався старий вівтарець єпископа Св. Миколая, також повністю упоряджений – з трьома льняними обрусами, дерев'яним хрестом та антимінсом від Інокентія Винницького (перемишльський владика 1680–1700 рр.).

У церкві зберігалися й інші речі, потрібні для відправлення Літургій: дзвінки малі – 3, кадило – 1, хоругви – 4 (мальовані на полотні) та процесійний хрест, апарати (ризи), альби (стихари), гумерали (біла льняна подовгаста хустина, інколи з каптуром, що одягалася під стихар і кривала шию та плечі священика), корпорали (біле покривало на престолі, на якому розкладалися частини Тіла Христового для вірних), срібний келих.

У храмі зберігалися тільки найнеобхідніші богослужбові книги (відповідно до церковного уставу та обряду): Євангеліє (в доброму стані), Требник, Богослужінь – 2 (цілих), Служебник. Із цього переліку видно, що достатньо богослужбової літератури церква не мала, не згадано також про парафіяльні метричні книги.

Цвинтар був обгороджений парканом, але місцями в загороді помітні діри, які потребували ремонту. Церковні землеволодіння, за наданнями польських королів, склалися із пів лану, від якого ще пан Негребецький, посідаючи вйтівство в с. Опака (не вказано коли), один земельний наділ (без зазначення розмірів), невідомо, на якій правовій підставі відібрав та використував для свого пожитку.

Парохом цього храму на 1780 р. був отець Григорій Мойсевич, котрий, як нотує візитатор, не мав акту про призначення на цю посаду, але був помічником старця (священика-емірита) отця Івана Середницького¹¹.

Друга дерев'яна церква – Втечі Пречистої Діви Марії до Єгипту (Собору Пресвятої Богородиці) – з Опаки Долішньої (Нижньої) також була трибаною. В одній із бань розташовувалася дзвіниця із трьома дзвонами. Ззовні храм станом на 1780 р. виглядав добре побудованим на дерев'яній основі.

У середині церкви був великий вівтар без титульного образу, тільки із зображенням Воскресіння Господнього. Проте в той час, як повідомляє візитатор, відбувалося фундування нового вівтаря, що перебував у роботі. Вівтар мав бути опоряджений кивотом із дарохранительницею (виготовлена із срібла та свинцю) для зберігання Святих Дарів, із трьома льняними обрусами, срібним хрестом, частково позолоченим, та антимінсом, освяченим Атанасієм Шептицьким (перемишльський владика 1762–1779 рр.).

Деїсус із намісними образами був старий, як і Царські двері. Із південної сторони храму містилися два менших віконця, а нижче них – двері з ялини. Біля них розташовувався вівтарець Св. Стефана Протодиякона з антимінсом, який освятив Онуфрій Шумлянський, та обрусами. При ньому був ще один вівтарець – Воздвиження Чесного Хреста. Обидва – давнього малювання (старосвітські), з антимінсом, посвяченим Інокентієм Винницьким.

На північній стороні храму розміщувався вівтар Благовіщення Пречистої Діви Марії – давнього малювання (старосвітський), із усім необхідним, у т. ч. антимінсом від Інокентія Винницького. При ньому зафіксовано ще два малі вівтарі – Св. Миколая Єпископа та Св. Василя Великого. Обидва старосвітські, належно споряджені, з антимінсами, освяченими перемишльськими владиками Онуфрієм Шумлянським та Інокентієм Винницьким.

У церкві існували також хори, при яких було підвищення, на котрому розміщувався невеликий вівтарець Стрітєння Пречистої Діви Марії. Для відправлення богослужінь використовувався цілий набір церковної утварі: дві кадильніці, два малих дзвінки, шість хоругв, із яких дві – великі, мальований процесійний хрест, а також різні види священничого одягу. В церковній бібліотеці зберігалася найнеобхідніша богослужбова література, яка відповідала церковному уставу: два Євангелія, два Требники (новий і старий), п'ять Богослужінь, із яких два старосвітські, а три – Почаївського друку (видані відповідно до вимог Унійної церкви, без зазначення року), Апостол. Вузькість книжкового репертуару богослужбової літератури, в порівнянні з іншими сільськими парафіями Мокрянського деканату, свідчить, очевидно, про відсутність коштів для придбання книг.

Біля храму розташовувався старий цвинтар, обведений камінням. Ця церква посідала також пів лану землі, згідно з правом польських монархів. У 1780 р. парохом храму був отець Василь Середницький, який представив грамоту на посідання цієї парафії¹².

За даними візитації 1816 р., юридично-правовий статус аналізованих церков зазнав певних змін. Зокрема, обидва храми було об'єднано в одну парафію. Основною парафіяльною (матірною) стала церква Втечі Пречистої Діви Марії до Єгипту, а філіальною (дочірньою) – Воскресіння Господнього. Парохом обох церков був о. Інокентій Галевич, який не мав сотрудника, хоч парафіяни відчували необхідність у відправленні приватних додаткових треб¹³.

Візитатор зазначає, що у 1816 р. зовнішній вигляд храмів відповідав вимогам грецького обряду. Обидві церкви були належно прикрашені – як усередині, так і зовні. Парафіяльна святиня мала іконостас, тоді як філіальна втратила свій старий Деїсус, а новий ще не спорудила. У парафіяльній церкві візитатор виявив п'ять бічних вівтарів, а у філіальній тільки три. Це свідчить про те, що матірний храм був заможнішим, ніж дочірній. На всіх бічних вівтарях в обидвох храмах приносилися богослужбові офіри. Всі інструменти та вівтарі були благословлені з дозволу Перемишльської консисторії. Кожний вівтар був належно оздобленим і оснащеним власним антимінсом (неподертим, необпаленим і не дуже давнім). В обох церквах не виявлено візитатором будь-яких образів чи малювань забобонних та непристойних. На території парафії на вулицях не зафіксовано жодних хрестів, фігур, а також святих образів, виставлених для громадського пошанування в місцях чудотворних з'явлень¹⁴.

В обох храмах й надалі зберігалися всі необхідні для відправлення богослужінь книги. Наявний священничий одяг був у належному порядку, як і літургійний посуд та інша утвар. Візитатор зауважив, що йому вдалося віднайти всі знаряддя, потрібні для уділення Святих Дарів¹⁵.

Значну увагу у візитаційному описі зосереджено на характеристиці церковної прислуги. Серед іншого відзначено, що церковний дяк був здібним, моральним і в поганих звичках непоміченим, а також провізори церков (без вказівки конкретних прізвищ) були моральними, приязними та зразковими¹⁶.

Однак найбільше візитатор цікавився постаттю місцевого пароха, намагаючись з'ясувати, чи він старанно виконує свої обов'язки. У візитаційному описі, зокрема, сказано, що парох у дні недільні та святкові, відповідно до ритуалу,

всі богослужіння належно відправляє, а в дні урочистих свят править також вечірні. У 40-денний піст служить Літургію напередосвячених Дарів щосереді і п'ятниці, а в дні недільні та святкові читає Євангеліє для парафіян та в ті самі дні для згромадження молоді розтлумачує катехизм, оголошує заповіді подружнім парам із катехитичної науки та проводить їх екзаменування. Місцевий священик надмірно пожертвувач не приймає, а тих, що їх отримує, вистачає для здійснення богослужінь. Святі Тайни у приватних будинках відправлялися лише в разі особливої потреби, причому парох завжди одягався у священничий одяг, який приписаний ритуалом. Він мав та читав теологічні книги, Святе Письмо та іншу літературу, яка необхідна для спасіння людських душ.

Також зазначалося, що місцевий священик піклувався про парафіяльну канцелярію, в якій акумулювалися протоколи розпоряджень як Перемишльської консисторії, так і державних інституцій. Ці парафіяльні акти зберігалися в доброму порядку, натомість відсутні були ерекційні документи, не відправлялися фундаційні Літургії та не укладався інвентарний реєстр богослужінь¹⁷.

У цей час на місцевого пароха покладался обов'язок дбати не тільки про душевне, але й фізичне здоров'я своїх парафіян. Так, серед іншого, священик повідомив візитаторові про те, що вакцинація проводилася в 1810 р. й охоплювала всю парафію. Парох заохочував парафіян до щеплення, переконуючи їх у перевагах вакцинації¹⁸.

Під час проведення канонічних візитацій зверталася увага й на організацію заходів для функціонування парафіяльного шкільництва. Зокрема, візитатор констатував, що в парафії нараховується 174 дитини шкільного віку. При цьому він зауважив, що батьки рідко посилають до церкви своїх дітей, здібних до навчання, на катехизмову науку, навчаючи їх першооснов християнської віри вдома¹⁹.

Загалом місцева парафіяльна людність, як зазначає візитатор за поданням пароха, є побожною та уважною у сприйнятті й виконанні заповідей віри, не ходить до корчми в час відправлення богослужінь. Парафіяни філіально храму відвідують Службу Божу у своїй та матірній церкві. У храмі чоловіки та жінки стоять окремо (перші – ближче до вівтаря, а другі – біля церковних дверей), а молодь обох статей розміщується посеред старших. Зібрані на богослужінні разом з хором співають те, що часто повторюється і кожному відоме, окрім того, що співає священик. Жодних надуживань, згіршень або забобонності до 1816 р. парох на парафії не спостерігав. Урядники громади (війт, суддя села та ін.) є шляхетними мужами – як у своїх релігійних поглядах, так і в поведінці. Немає на парафії домінальних чиновників, окрім префекта камеральних лісів, який провадить життя, згідно з ученням Церкви. Всі церковні заповіді вивчаються і належно виконуються. Базарний день (ярмарок) ніколи не проводиться у неділі та свята. Проте місцевий префект лісів організовує полювання, для власних потреб, у святкові дні, незважаючи на зауваження пароха. На час богослужінь, як обідніх, так і вечірніх, шинкові доми закриваються, відповідно до ухвали австрійського уряду²⁰.

Парафіяльні будинки та храми, побудовані громадським коштом, вже потребували на 1816 р. значного ремонту. Це було можливо здійснити, оскільки, як стверджував парох, не спостерігалось зменшення репарацій (виплат) на

церкву та парафіяльну забудову. Також не було виявлено певних шкод або ж відчужень від фундаційних ерекційних ґрунтів та іншої церковної нерухомості.

У 1816 р. при церквах с. Опака не функціонувала жодна мирянська інституція – церковне братство, інститут убогих чи шпиталь для них, оскільки, за свідченням пароха, бідних на парафії не було²¹.

Таким чином, упродовж 1780–1816 рр. парафіяльні храми с. Опака зазнали певних перетворень, починаючи від реформування юридично-правового статусу і до змін у внутрішньому облаштуванні церкви. Залучені матеріали візитаційних описів дозволили нам тільки в загальних рисах реконструювати давні дерев'яні храми, які проіснували до кінця ХІХ – початку ХХ ст. Зокрема, у 1890 р. стара дерев'яна церква Собору Пресвятої Богородиці була перевезена до Підбужа, а на її місці зведено нову тризрубну, триверху церкву. Згодом, у 1903 р. постав новий дерев'яний храм Воскресіння Господнього. Однак у період Другої світової війни обидві церкви було зруйновано. В наш час споруджено два кам'яні храми, що сприятиме відродженню історичної пам'яті.

- 1 Archiwum Państwowy w Przemyślu (dalej – APP). – Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego w Przemyślu (dalej – ABGKP). – Sygn. 37. – Str. 36–38; Sygn. 305. – Str. 102–104.
- 2 Панчак І. Опака // Дрогобиччина – земля Івана Франка. – Дрогобич: Бескид, 1993. – Т. І. – С. 342–347.
- 3 Слободян В. Церкви України. Перемиська Єпархія. – Львів, 1998. – С. 430–432.
- 4 Blazejowskyj D. Historical sematism of the eparchy of Peremyśl including the Apostolic Administration of Lemkivscyna (1828–1939). – Lviv, 1995. – S. 358.
- 5 Makarski W. Nazwy miejscowości dawnej ziemi przemyskiej. – Lublin, 1999. – S. 191.
- 6 Слободян В. Церкви України... – С. 430.
- 7 Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa, 1885. – T. 7. – S. 539–540.
- 8 Blazejowskyj D. Historical sematism... – S. 358.
- 9 APP. – ABGKP. – Sygn. 305. – Str. 27.
- 10 Ibid. – Str. 102.
- 11 Ibid. – Sygn. 37. – Str. 36–37.
- 12 Ibid. – Str. 37–38.
- 13 Ibid. – Sygn. 305. – Str. 102.
- 14 Ibid.
- 15 Ibid.
- 16 Ibid. – Str. 103.
- 17 Ibid.
- 18 Ibid. – Str. 104.
- 19 Ibid. – Str. 103.
- 20 Ibid. – Str. 104.
- 21 Ibid.

SUMMARY**Yuriy Stetsyk****The parish church in the village of Орака (1780–1816 rr.)**

On the basis of random acts visit descriptions for 1780 and 1816 was reconstructed in common architectural development, the principles of financial support and direction of parish churches.

Key words: visit description, blessed altar cloth, sanctuary, iconostasis, pastor, the parish.

mgr Barbara Maria Gawęcka,

studentka IV r. Studium Doktoranckiego

z zakresu nauk o sztuce na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu

**KONSERWACJA KATEDRY PRZEMYSKIEJ NA
PRZEŁOMIE XIX i XX w.**

Барбара Марія Гавенцка,

магістр, студентка 4 курсу

Ф-ту мистецтвознавства

Університету Миколи Коперника в Торуні

**РЕСТАВРАЦІЯ ПЕРЕМИШЛЬСЬКОГО
КАФЕДРАЛЬНОГО СОБОРУ В ХІХ–ХХ ст.**

У 1883–1903 роках було проведено реставрацію Перемишльського кафедрального собору відповідно до проекту Томаша Прилінського. Реставрація є зразком стилістичного дуалізму. В презбітерії відновлено готичні елементи, натомість неф залишено бароковий. Під час реставраційних робіт було виконано новий поліхромний живопис і змінено обладнання собору. Проекти вітражів виконував Ян Матейко.

Ключові слова:

Celem artykułu jest przybliżenie tematyki dotyczącej konserwacji katedry przemyskiej, która miała miejsce na przełomie XIX i XX w. Na ten temat nie zachowało się niestety wiele tekstów archiwalnych, znaleźć natomiast można sprawozdania z prac spisane na łamach gazet z tego okresu, takich jak: “Echo Przemyskie”, czy też pismo diecezjalne – “Kroniki Diecezji Przemyskiej”. Najpełniejszy opis działań restauratorskich podaje w swojej publikacji ks. Teofil Łękawski. Informacje na powyższy temat znaleźć można także w przewodnikach